

Lakásépítés — társadalmi hatékonyság

Lakásépítésünk az utóbbi másfél évtizedben soha nem tapasztalt méreteket öltött. Az állami vállalatok építette lakások száma 1965 és 1975 között majdnem megháromszorozódott. A lakásállag csupán városban az utóbbi negyed évszázad során körülműlő egymillió otthonnal gyarapodott. A jelenlegi ötéves tervben közel egymillió lakást építünk, szemben az előző ötéves terv során épült 500 000-rel; mindezek következtében számottevő módon javulnak lakásviszonyaink. A lakásépítés méreteit tükrözi az, hogy az országban végzett összes építő-szerelő munka hatodrésze lakóházak emelését szolgálja. A XII. pártkongresszus előírásainak megfelelően az 1975—1990 közötti időszakban több otthont építünk, mint amennyi addig valamennyi városunkban létezett.

A lakásépítés különös jelentőségéről pártunk főtítkára, Nicolae Ceaușescu elvtárs is több alkalommal szőtt, így például legutóbb az RKP KB május 29—30-i munkaértekezletén, valamint a Dolgozók Országos Tanácsának bővített teljes ülésén 1980. június 13-án, s mindkét alkalommal hangsúlyozta, hogy maradéktalanul teljesíteni kell a tervet e fontos munkaterületen.

A nagyarányú lakásépítés — a dolgok természetéből következően — messze-menő gazdasági-társadalmi következményekkel jár. Az alábbiakban ezekkel kívánunk foglalkozni, különös tekintettel a hajlékok kényelmi fokára és az építés társadalmi hatékonyságára.

A lakás arra hivatott, hogy az ember három alapvető életfeltétele — élelem, ruházat, hajlék — közül az egyiket megteremtse. A lakás gazdasági szempontból a fogyasztási javak közé tartozik, s eszerint vele szemben is érvényesül az állandó minőségi javulás követelménye. Megkülönbözteti viszont a többi fogyasztási cikktől nagyfokú tartóssága, s az a tény, hogy tetemes emberi munkát fektetnek bele. A. D. Turin angol professzor szerint — miként az 1966-ban tartott bukaresti nemzetközi építészeti tanácskozáson kifejtette — Angliában a lakóház négyzetmétere annyiba kerül, mint az országos havi átlagfizetés. (Orientatív számnak tekinthető a 72 m², ugyanis jelenleg a hazánkban épülő lakásoknak ekkora az átlagterülete.)

A lakás szerepe azonban nem merül ki csupán a hajlék-jellegben. A legrégibb időktől kezdve a házban bizonyos termelői tevékenységet is folytattak, házimunkát, majd idő múltán, az életmód bonyolultabbá válásával, de a gyermekgondozás és -nevelés, valamint a művelődési élet sokféle megnyilvánulása is helyet kapott az otthonban. Ugyanakkor a lakás szerepének sokrétűbbé válásával párhuzamosan bizonyos tevékenységek kiléptek a családi keretből, és társadalmi feladatokká váltak. Gondoljunk bizonyos termelési folyamatokra, az oktatás jelentős részére, az egészségvédelem, a művelődés nagy hányadára, s más olyan tevékenységekre, amelyeket ma szakosított egységekben végeznek; emez egységeket — bizonyos értelemben véve — az otthon meghosszabbításának, külső kiterjesztésének tekinthetjük. Éppen ezért a lakásépítést hovatovább nagy együttesekben, egyszékekben tervezik és végzik, beleszámítva a kereskedelmi hálózatot, a népjóléti-művelődési intézményeket, ugyanakkor számolnak az iparfejlesztés törekvéseivel is. Mindez természetesen nem csökkenti a szoros értelemben vett lakás jelentőségét; ellenkezőleg, az általános gazdasági-műszaki haladással párhuzamosan mind nagyobbak e téren is a mennyiségi és minőségi követelmények.

A megfelelő otthon biztosítása az egész lakosság számára úgyszólván minden országban elmaradt ahhoz a fokhoz, szinthez képest, amelyen — egyébként távolról sem teljesen — az élelmezési és ruházati igényeket kielégítették (hogy miért, arra ezúttal nem térünk ki). Ez a helyzet sokféle következménnyel jár. Több család közös lakása, a mellékhelyiségek közös használata a nézeteltérések, összecsapások állandó forrása, s végső fokon a családok belső egységét is veszélyezteti. A lakás-csere — akár a családtagok számának növekedéséről, akár csökkenéséről vagy munkahelyváltoztatásról van szó — fölöttebb nehézkes. A rossz lakásviszonyokból származik sok-sok hiány, visszasság, legyen szó akár az egy főre jutó négyzetméterekről, akár más kérdésekről; de ugyancsak a lakáshiányból fakad a gyakori ingázás és a munkaerőellátás sok-sok gondja, nehézsége; amikor pedig kevés szobára sok lakó jut, nem lehet biztosítani a gyermekek neveléséhez, a családtagok

szakmai képzéséhez, művelődéséhez szükséges megfelelő körülményeket, a pihenés és a munkaerő fölfrissítésének feltételeit.

A lakáshiány kielégítésének, amellettt hogy megszünteti az előbb említett hiányosságokat, más, egyáltalán nem elhanyagolható, bonyolult gazdasági hatása is van. Említsük meg például azt, hogy új lakásba költözés esetén a család kiadásai az addighoz képest teljesen másfelé irányulnak: tartós fogyasztási javak — bútor, háztartási gépek — beszerzésére, amelyeknek a régi otthonban nem volt helyük. Ez az eljárás ugyanakkor újfajta álláspontot, magatartást is jelez a család jövedelmével történő gazdálkodásban, magasabb művelődési és szakmai szint felé irányulást. Az új otthon egyúttal jobb pihenést, fölfrissülést nyújt, ami aztán jótékonyan hat a munka termelékenységére, csökkenti a munkaerő-vándorlást.

Mérsékeli ugyanakkor az ingázást is. Azzal ugyanis, hogy az ingázót behozza munkahelyének városába, lehetővé teszi, hogy a dolgozó munkájára fordítsa fő figyelmét, elősegíti a termelés három váltásában való megszervezését, tehát hozzájárul a termelékenység fokozásához különösebb ipari beruházás nélkül, csupán a lakóházba való befektetéssel, ami nagy anyagi és pénzügyi megtakarítást jelent a társadalom számára. Hogy ez mennyire így van, elegendő rámutatni: manapság nálunk egy munkahely létesítése országos átlagban 700 000 lejbe kerül.

Ma már általánosan elfogadott tétel, hogy a nemzetgazdaság egészének fejlődését összhangba kell hozni az ipar és a lakáshálózat kiépítésével. A Román Kommunista Párt programja előírja: a lakáskérdést 1990-re alapjában meg kell oldani.

A lakáskérdés megoldása nyilvánvalóan idő kérdése is, és függ az adott kor szak gazdasági-társadalmi lehetőségeitől. Hazánkban azt a célt követjük, hogy minden családnak önálló lakása legyen, s valamennyi családtagnak egy-egy szoba álljon rendelkezésére — meghatározott kényelmi fokon. Ez utóbbi megállapítást külön hangsúlyoznók, minthogy történelmileg meghatározott kérdéssről van szó.

Komforton, azaz kényelmi fokon azoknak az anyagi tényezőknek az összességét értjük, amelyek tetszetőssé, lakályossá, egészségessé teszik az otthont. Ebben az értelemben a komfortot egész sor alaptényező határozza meg: a nagyság, a helyiségek száma és elhelyezése, egymás közti kapcsolatok, a „végső simítási” munkálatok kivitelezése, az alapanyagok minősége, a lakás mikroklímája stb. Mindezek ellenére a hagyományos komfort kifejezés hiányos, minthogy nem fejezi ki, nem tükrözi az évszázadunkban elért műszaki, higiéniai és más jellegű fejlődést.

Valóban, az elmúlt évtizedek urbanisztikai tapasztalatai, a kutatásoknak a lakhatóság, lakályosság irányába való kiterjedése nyomán a komfortnak új fogalma alakult ki, amely tekintetbe veszi az otthon megközelíthetőségét, a munkahely és az otthon közti közlekedés lehetőségét, a különféle, bizonyos életmódhoz feltétlenül szükséges szolgáltatások színvonalát és nem utolsósorban azt a közeli és tágabb környezetet, amelyben a felsorolt sokirányú tevékenység végbemegy.

Mindezek figyelembevételére alapján a *hagyományos komfort* kifejezés helyett használjuk az egységes városi komfort fogalmát, amelyben benne foglaltatik — ismétlem — a lakás és a munkahely, valamint a szolgáltatási egységek közti távolság és minden egyéb jellemző vonása annak a szűkebb-tágabb térségnek, amelyben eme sokféle tevékenységet (mindennapi életünket) kifejtjük.

A komfortfogalom fejlődése, bővülése nem torpant meg itt. Az utóbbi esztendő népjóléti intézkedései, a lakáskérdés társadalmi vetületeinek fokozott tanulmányozása arra a következtetésre vezetett, hogy a lakáshelyzet politikai gazdaságtani elemzése — ha nem csupán egyéni érdekeket, hanem országos vagy nagy területi szempontokat vesz tekintetbe — más megközelítést, sajátos látásmódot igényel. Ez utóbbi pedig olyan mértékben alakul ki, amilyen mértékben és szinten a két összetevőt — tehát a lakáskomfortot és a városi komfortot — az ország egész lakossága élvezi. Ezek nyomán áll elő a következő, még újabb döntő tényező: a társadalmi komfort.

A komfort tehát nem csupán az egyes lakások minőségi jellemzője, hanem sokkal jelentősebb valami: olyan mutató, amely tükrözi a fejlesztést szolgáló beruházások társadalmi hatékonyságát és a városgazdálkodás eredményességét. Társadalmi hatékonyságon ezúttal azt értjük, hogy milyen a kapcsolat a társadalmi hatás és az elérése végett kifejlesztett erőfeszítés között.

Az előbbi meghatározások kapcsán jegyzem meg, hogy mihelyt a komfortot olyan mutatóként kezeljük, amely tükrözi a befektetések hatékonyságát, pontosabban: bizonyos gazdasági tevékenység hatékonyságát, kiderül, hogy e célt három folytatólagos ütemszakaszban érjük el. Az első az elgondolás, a megtervezés. Az esetet ölt — részben vagy egészen, az előírt minőségben vagy nem — a kivitelezés során; ez a második szakasz. A harmadik: a működtetés, a használat, ami abból áll, hogy az eredeti elgondolásnak megfelelően használják-e a lakást, ami sok-sok szervezési tényezőtől, a lakók lakáskultúrájától s egyéb feltételektől függ. Eszerint

egy bizonyos módon elgondolt, megtervezett, és fölépített otthont használhatnak az eredeti elgondolás szerint, vagy azzal ellentétes, nem megfelelő módon, túlzó-foltan, alkalmatlan bútorzattal, a szolgáltatási hálózat pedig működhethet az előírt szinten vagy az alatt.

E rövid elemzésből következne a komfort fogalmának újszerű körülírása: „A komfort olyan összetett mutató, amely tükrözi az építkezés és a városgazdálkodás hatékonyságát, és magában foglalja mindazokat a kedvező feltételeket, amelyeket a megépített és kialakított építményállag és a szélesebb körű keret, a környezet biztosít — megfelelő működése révén — az emberi élet kibontakoztatásához. A komfort két főelemből áll: az egyedi komfort magában foglalja a lakás elkészítésének, a beépített anyagoknak, a belső térkiképzésnek a minőségét; a városi komfort azt a szintet jelenti, amelyen az egy bizonyos életmód folytatásához szükséges szolgáltatások rendelkezésre állnak, valamint annak a nagyobb környezetnek a kényelmi fokát, amelyben az életmódunknak megfelelő valamennyi tevékenységünket kifejtjük. A társadalmi komfort pedig azt a színvonalat jelzi, amelyet bizonyos közösség elért, azaz azt a mértéket, amelyben a közösség valamennyi tagja élvezheti a két előző (egyedi és városi) kényelmi fok előnyeit.“

Figyelmet érdemel e tekintetben az, hogy a „használat“ módjának beiktatása a komfort fogalmába — több objektív anyagi tényező mellett — a meghatározó elemek közé besorol egy szubjektív (társadalmi vagy egyedi szintű) tényezőt is.

A komfort új meghatározásával kapcsolatban néhány jellemző vetületet emelnék ki:

1. A komfortnak a városgazdálkodás és -építkezés hatékonysági mutatójaként való meghatározása rámutat társadalmi függőségére. Eszerint tehát nagymértékben függ a társadalmi elvárásoktól (szociológiai vonatkozások), az adott közösség műszaki, anyagi lehetőségeitől (korlátozott gazdasági föltételezettség) és az igények kielégítésének útjától-módjától (politikai opció). Ez utóbbira vonatkozóan megjegyzem: azt a szempontot, hogy tanuljunk a fejlett államok tapasztalataiból, gyakran mellőzik. Így például a szabad idő növekedése nyomán a tőkésállamokban — főleg Amerikában — individualista megoldások tapasztalhatók: növelték a lakteret, tömegméréteket építettek második otthont (hétvégi házat), s az egyéni közlekedési eszköz (személygépkocsi) került előtérbe. Ily módon azonban az egyént elszigetelik a társadalomtól, a közösségtől. Nyilvánvaló, hogy a szocialista fejlődés más úton jár majd.

2. Mint már említettük, az új meghatározás az egyedi és városi komfort dialektikus összefüggésére épülő társadalmi komfort komplex összetevő: az adott helyzetben a rendelkezésre álló anyagokkal úgy kell gazdálkodni, hogy a fejlődés kiegyensúlyozott legyen, különben az egyik tényező túlhajtott kiemelése a másik visszaesését vonja maga után. Ha például az egyedi (lakás)komfort szintjét túl gyorsan emeljük, nem marad elegendő eszközünk, lehetőségünk a társadalmi komfort megvalósításához; emiatt írják elő ismételt, a követelmények fejlődésének megfelelően, az építendő lakások nagyságát és költségét.

3. Az új meghatározás a komfortnövelés sokféle lehetőségét rejti magában. Különösen a szociális-kulturális létesítmények fontosságát hangsúlyozzók, amelyek egyfelől növelik a szabad időt, másfelől lehetőséget nyújtanak az ésszerű szabadidő-gazdálkodásra. Ez a meghatározás persze egyúttal arra is emlékeztet, hogy a városi komfort növelhető szervezési intézkedésekkel is, a meglévő létesítmények jobb kiaknázása révén, különösebb befektetések nélkül. Továbbá fölhívja a figyelmet arra, hogy az átgondolt tervezés és kivitelezés mellett az új lakókat meg kell tanítani arra is, hogyan használják a lakásokat. Nem ártana evégett a kulcs átadásával együtt részletes használati utasítást is nyújtani.

A komfort e tág értelmezésével kapcsolatban szükséges egyet-mást pontosítani. Elsősorban azt, hogy a komfort ilyenfajta megközelítése esetén a gazdasági hatékonyság csupán közvetett módon mutatkozik meg, minthogy a lakásépítés, a komfortnövelés nem gazdasági, hanem társadalmi célkitűzés. Másodsorban, a társadalmi hatékonyságot úgy tekintik, mint a gazdaságit, tehát olyan viszonyként, amely az elért társadalmi hatás és az erőfeszítés közt mutatkozik. Ezt a fogalmat azonban még nem írták körül operacionális és jól mérhető mutatószámokkal, hogy kellőképpen tükrözhesse a népjóléti célok irányába tett lépéseket. Végeztek ugyan itthon és külföldön sokféle felmérést a légszennyezettség, zajártalom, környezeti higiénia, tömeglélektan területén, s mint tudomány, az ökológia is számos adatot szolgáltat arra vonatkozóan, mi a teendő megfelelő emberi környezet, életterület kialakítása végett, de — véleményem szerint — az ember és környezete közti viszony vizsgálatok az embert társadalmi kapcsolataitól elkülönítve, csak mint egyént tekintették.

Ismeretes: az építés, városrendezés célja, hogy megépítse és kialakítsa a valamennyi egyéni és közösségi tevékenység folytatásához szükséges életteret (lakás, város, zöldövezet stb.). Az ember és környezete közti kapcsolat azonban nemcsak az egyed és a környezet kapcsolata; ha árnyaltan vizsgáljuk a kérdést, kiderül, hogy sokféle kapcsolat létezik ember és környezet közt, egyes kapcsolatok uralkodó módon egyéni, mások pedig hangsúlyozottan közösségek. Ha pedig ez a helyzet, akkor nyilvánvaló, hogy a megépített és megalkotott környezet elősegítheti vagy fékezheti a szocialista életmód kialakítását.

Az ember (egyén)—környezet viszony, valamint a népjóléti igények növekedése sokféle kérdést vet fel szocialista társadalmunkban. Mint minden esetben, úgy az építés, városrendezés hatását is az alapvető szocialista célkitűzések szövegéből kell vizsgálnunk. Egyik döntő cél nyilvánvalóan a társadalmi osztályok közti különbség csökkenése, a különféle rétegek közlekedése, az össznépi egységesség megvalósítása. Ebben a vonatkozásban a pártprogram az építészeti és a területrendezés feladatául azt írja elő, hogy valamennyi állampolgár részére egyenlő életfeltételeket kell biztosítani, a város meg a falu közötti lényeges különbségek fokozatos megszüntetésével pedig a falu emelkedjék a város színvonalára. Természetesen távlati elképzelésekről van szó, de máris sokat tettünk ez irányban: falvaink jelentős része emelkedett városi rangra, és a legtöbb falu teljesen új, a városhoz hasonló arculatot kapott. Ugyanakkor eltűnnek városban a gazdagok lakta előkelő, fényűző negyedek és a proletárok lakta nyomorkörzetek: az új, napos, zöldövezetes kerületek építése mellett szakaszosan felszámoljuk a lebontásra érett, egészségtelen városrészeket, a megmaradó utcákba, otthonokba pedig vizet vezetünk, villanyt, kanalizációt, áramot.

A homogenizálás azonban nem jelent sablonosítást. A területrendezés célja egyfelől a helységek változatossága, másfelől egy városban belül a körzetek, tágjak, utcák sokarcúsága.

Ez a változatosságigény gyakori viták tárgya volt, sokszor keltek ki az elszűrkülés ellen. Ismeretes, hogy hazánk városai olyan hálózatot, rendszert alkotnak, amelyben minden helységet sajátos domborzat jellemez, és az országos munkamegosztás szerint jól körülhatárolt feladatokat lát el. A helységek sajátossága, egyedisége tehát nem csupán a történelmileg kialakult épületállagtól függ, hanem a meglévő, objektív földrajzi, éghajlati tényezőktől, a lakosság demográfiai és foglalkoztatási viszonyaitól — a területrendezés szempontrendszerét egyiket sem nélkülözheti. E tényezők figyelembevétele alapján természetesen különféle városokat építünk, még akkor is, hogyha az ipari jellegű és méretű építkezés nyomán a különböző helységek házái nagyjából hasonlóan egymáshoz.

Ilyen megfontolások alapján elemezzük például a nagyváros központjának a kérdését. Véleményem szerint az egyetlen városmag vagy központi övezet megőrzésének vagy kiépítésének az elve túlhaladott. A híres, nagy metropolisok kialakulása is ellentmond az egyetlen központ elvnek — példa rá Párizs. A nagy fővárosokban nincs egyetlen, mindenféle szerepet betöltő központ, hanem van üzleti, művelődési, politikai-közigazgatási központ. Ennek nyomán a városok különböző negyedei különféle jellegűt kapnak, s ezzel elkerülhető az „egységes központ” felé irányuló közlekedési torlódás. Ilyen megfontolások nyomán ajánlatos, hogy nagyságukhoz mérten városaink minél többféle szerepet töltsenek be az országos helyséhálózatban elfoglalt helyük szerint. E szerepekörök sokasága, valamint a népjóléti-művelődési létesítmények változatossága — pártunk távlati célkitűzéseinek megfelelően — elősegíti az emberi személyiség sokoldalú kibontakoztatását.

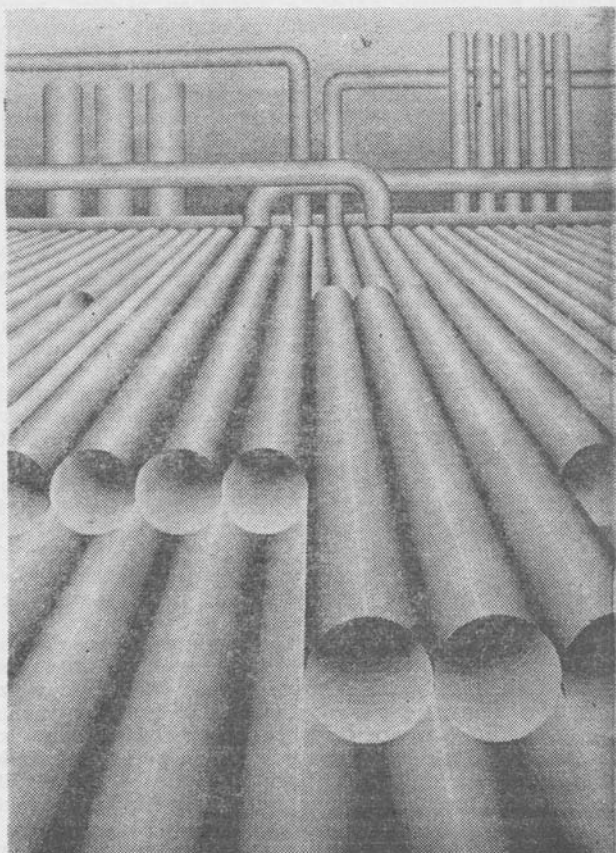
Az egész társadalom civilizációs körülményeinek gazdagodása, a korszerű életmód különféle igényeinek kielégítése elengedhetlenül összefügg a szolgáltatások fejlődésével. Az építészeti-városrendezési megoldásoknak ezen a téren is elő kell segíteniük a szocialista társadalmi követelmények érvényesítését. Ha kritikátlanul átvesszük a nyugati — individualista életelvű, szocializmustól idegen elgondolásokon alapuló — megoldásokat, káros következményekkel számolhatunk: elszigeteljük az egyént, elidegenítjük az emberközi kapcsolatokat, csökkentjük a társadalmi szolidaritást és felelősségérzetet.

A szocialista megoldás az, hogy többszobás otthonokból, közös, szabad térségekből és közösségi szolgáltatásokból álló nagy körzeti együtteseket alakítsunk ki. Hazánkban egyre inkább kiterjed az egészségügyi, oktatási, művelődési hálózat. A cél: megtalálni a módját annak, hogy közösségi, társadalmi szervezés útján elégszük ki a lakosság igényeit, s ily módon minél több szabad időt biztosítsunk számára, különösen a nőknek. Arról van szó, hogy kiterjesszük a köztézetet hálózatát (kantin-vendéglők, önkiszolgáló éttermek, háztömbkonyhák stb.), továbbá a gyors és olcsó mosodák, tisztítók, bölcsődék, óvodák, napközik, diákot-

honnal rendelkező iskolák, gyermekotthonok s más olyan intézetek rendszerét, amelyek „gyártják a szabadidőt”. A népjóléti hatás mellett emez intézményeknek gazdasági hatásuk is van, mivel a háztartásban lekötött energia egy részét fölszabadítják, és más, termelékenyebb irányba terelik. Igen nagy jelentőségű ez a kérdés, ha meggondoljuk, hogy bizonyos számítások szerint ma annyi munkát fejtünk ki a háztartásban, mint minden egyéb szakmai tevékenységünk összterületén.

A szabad idő növekedésével párhuzamosan fokozódik a szabadidő-gazdálkodással kapcsolatos szociális-művelődési létesítmények szerepe. Ide sorolandók a parkok, sportlétesítmények (köztük a lakónegyedekben elhelyezett tömegsport-létesítmények kell hogy döntő szerepet játsszanak), a közlelmezési egységek egy része (cukrászdák, kávézók stb.), turisztikai egységek, művelődési házak. Ez utóbbiak nem lehetnek csupán úgynevezett „városiak” vagy nagy kerületek, hanem a kisebb lakókörzetekben is lennie kell klubnak, könyvkölcsönzőnek. Ezek megvalósítása mind benne foglaltatik pártunk programjában, a sokoldalúan fejlett szocialista társadalom ama célkitűzésrendszerében, amelynek alapján mind magasabb szinten elégítjük ki valamennyi állampolgár igényeit, és a társadalom mind több feladatot vállal magára, hogy megkönnyítse tagjai munkáját, szebbé tegye életüket.

E helyütt az építésnek, területrendezésnek csupán néhány kérdését vettem föl. A probléma persze sokkal bonyolultabb és szerteágazóbb. Véleményem szerint azonban a döntő: e kérdések felvetésében, tárgyalásában a társadalmi hatékonyság alapvető kritériumként szerepeljen avégett, hogy a lakásépítés és a területrendezés a maga sajátos lehetőségeivel, eszközeivel jótékonyan hasson az emberi tudatra, hozzájárulva szocialista társadalmunk új emberének kialakításához.

Fazakas Tibor: Ipar